

№12 (162), 2021
(Желтоқсан-Декабрь)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Қ. ЖАРЫҚБАЕВ

Ы. Алтынсариннің (1841-1889) психологиялық көзқарастары.....3

Ұ.Б. ТӨЛЕШОВА, Қ.Ш. МОЛДАСАН, Б.А. ӘРИНОВА

Тұлғаны адамгершілікке тәрбиелеудегі Мағжан Жұмабаев шығармаларының мәні.....7

А.К. МЫҢБАЕВА, Ұ.Б. ТӨЛЕШОВА, Қ.Ш. МОЛДАСАН

Мәшһүр-Жүсіптің рухани-адамгершілік тәрбие туралы идеялары.....11

Д. КУБЕСОВА

Заманауи педагогикалық технологиялар және инклюзивті оқыту – өмір қауіпсіздігі.....15

А. ӘБДИ

Жасөспірімдердің интернет-аддикцияға бейімделу белгілері мен механизмдері.....19

А. САРКЕНАЕВА

Жасөспірімдердің мазасыздану ерекшеліктері.....23

А. КУАНЫШБАЕВА

Болашақ мамандардың өзін-өзі өзектендіру мәселелері.....26

Г. НАМАЗБАЕВА

Жазғы демалыс лагерлеріндегі әлеуметтік педагогтың жұмыс бағыттары.....29

Ж. РАШЕВА

Арт-терапия және шығармашылық технологиялар.....33

А. НАУАН

Денешынықтыру сабағының оқушылар психологиясына оң әсері.....36

Г. КЕНЖЕБЕКОВА

Формирование функциональной грамотности младших школьников в процессе изучения предметов начальной школы.....39

Ж. КУРМАЛАКОВА

Колледж студенттерінің цифрлық дағдыларын жетілдіру.....41

Ш. АНУАРБЕКОВА

Оқушыларға мамандық таңдауға арналған психологиялық сабақ.....45

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

20. 05. 2010 ж.
ҚР Байланыс және ақпарат министрлігінде қайта тіркеліп, №10964-Ж куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды
06. 12. 2021 ж.
Офсеттік басылым.
Тапсырысы: 320.

Редакцияның мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел :

8 777 303 37 67.

Эл. пошта:

pedagog-ltd@mail.ru

Журнал <<Print House GERONA>> типографиясында басылды.
Алматы қаласы, Сәтбаев көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Мәшһүр-Жүсіптің рухани- адамгершілік тәрбие туралы идеялары

А.К. МЫҢБАЕВА,
Ұ.Б. ТӨЛЕШОВА,
Қ.Ш. МОЛДАСАН

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті (Грант № АР08856223) қаржыландырды.

(Мақала «Тұлғаның рухани-адамгершілік сапаларын дамыту мен өзін-өзі дамытуының синергетикалық негіздері және эвтагогика» атты гранттық жобасы аясында қарастырылды).

Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы (1858–1931) – қазақтың көрнекті ақыны, ойшыл, ғалым, философ, фольклорист, тарихшы, этнограф, шығыстанушы және халық ауыз әдебиетінің үрдісін жалғастырушы. Ол 1858 жылы Қызылтауда Ашамайтас деген жерде қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданындағы Қызылтау аумағында дүниеге келген болатын. Ол кезде әкесі Көпжасар 42 жаста, анасы Ұлбала 18 жаста болды. Азан шақырып қойылған шын аты – *Адамжүсіп* болады. Мәшһүр-Жүсіп Орта жүз Арғыннан тарайтын Бес Мейрам әулетінен, шыққан руы Сүйіндік. 1863–1868 жылы Баянауылда Байжан қазіреттің ұйымдастыруымен ашылған медреседе Нәжмедтин молдадан дәріс алады. 1866 жылы Шорманның Мұсасы Адам Жүсіпке «*Мәшһүр*» қастерлі атау беріп, азан шақырып қойған аты Адам Жүсіп Мәшһүр-Жүсіпке ауыстырылды.

1864 жылы 6 жасында Шөкел ұлы Дүржанбай халфеден білім алып «*Шығыс әдебиетімен*» танысады. Осы кезеңде «*Шар кітабын*» тауысып, араб, парсы тілдерін меңгереді. Зерек, суырып салма ақын, талантты бала өзге балалардан ерекшеленіп, көзге түсе бастайды. 1874 жылдан бастап ұстаздық қызмет атқарады. Мәшһүр-Жүсіп 15 жасына дейін Хамеретдин хазіреттің медресесінде білім алады, одан соң 1872 жылы Солтүстік және Орталық Қазақстанның ауыз әдебиетін жинаумен шұғылданады. Білімін жалғастыруды арман етіп, 1873 жылдың жазында Түркістан, Ташкент сапарына шығады. Көне қолжазбалар мен әдеби мұра көп оқиды. 1887 жылы 29 жасында екінші рет Бұқар, Ташкент, Түркістанға сапарға шығады. Сөйтіп Орта Азия Шығыс мәдениетін, ғылымы мен білімін игеріп, түркі тілдерін меңгеріп, еркін сөйлеп, жазуды үйренді. Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының өмірлік мақсаты болашақ ұрпаққа мол рухани мұра қалдыру болды.

1889-1890 жылдар арасында «*Дала уалаяты*» газетіне жиі мақала жазып отырды. Осы жылдары «*Әңгіме*», «*Бәрі қысқа, еркін дүниеге келеді екен*», «*Кедейлікке үш қырсық оралады*», «*Күн шықпай ерте тұ-*

рып», «Білмейді ел өнерлісін аулақ болар» деген бес өлеңі жарияланды. 1907 жылы Қазан қаласында «Хал-ахуал», «Тірлікте көп жасағандықтан көрген бір тамашамыз», «Сарыарқаның кімдікі екендігі» атты шығармаларын басып шығарды. 1931 жылы Мәшһүр-Жүсіп дүниеден озды. Ғұлама ақынның өмірі туралы шөбересі Әсет ата айтуымен шәкірті Иманғали Мәнәулі, (құйма құлақ) туралы жиені Қасенғали Жүсіпов, «Қара жәшік» жазбасын араб әрпінен бүгінгі әріпке аударған құдасы Алдабергенұлы Төлепберген ақсақал болды. Мәшһүр-Жүсіп орыс тілін меңгеру арқылы Батыс өркениетінің ғылыми жаңалықтарымен танысып, тарих, этнология, ауыз әдебиеті, философия, медицина, космология салаларына бағытталған ғылыми еңбектер жазып қалдырды. Мәшһүр-Жүсіптің өлеңдері оқу, кәсіп меңгеру, ізгілікке ұмтылу, қазақ тілін, рухын, мәдениетін сақтау, имандылықтан бастау алады. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларының 4-томына енген: «Кедейліктің арқаны», «Өлім алдындағы хал», «Бақ құсы» өлеңдерінің мазмұнына тоқталсақ жастарды сабақ оқуға, еңбек етуге, еріншектікке салынбауға үгіттейді. Сонымен қатар «Ақ қағаз, қалам, сия келді бізге», «Ұқыпты әйел», «Салақтық - дерт», «Күліктің атқамінерлеріне», «Дүниеге жарасады күн менен ай» туындылары жетістікке жету, кемшіліктен құтылу жолдарына итермелейді. Білмей істелген жаңсақ қадамның қауіпті екендігін дәлелдейді. Сондай-ақ «Кәф пен Нон», «Құдайым жексенбі күн жер жаратты», «Абыраһа мен Мұтылаб», «Мұхаммед пен Әбуҷаһил», «Мұхаммедке пайғамбарлық келгені», «Ғалының ниеті», «Ықылас сүресі», «Сүлеймен мен Ібіліс» және «Адам ата мен Шайтан», «Пайғамбардың нұры», «Ораза туралы», «Расулдың өлімі» өлеңдері аңыз әңгімелерге негізделген. Мәшһүр Жүсіптің 1907 жылы Қазан қаласында «Тірлікте көп жасағандықтан, көрген бір тамашамыз» кітабын жарық көрді. Мәшһүр Жүсіп Көпеев «Тірлікте көп жасағаннан көрген тамашамыз» жинағына енген «Соқыр, саңырау және жалаңаш» өлеңі адам бойындағы жаман қасиеттерден жирендіріп, адамгершілікке, елің, жерін сүюге, өнер-білімге, ұлттық қазынамызды қастерлеуге тәрбиелеу, оқушылардың танымдық қызығушылығын, шығармашылық қабілетін, өзіндік ізденісін дамыту бағытталады. Мәшһүр-Жүсіптің өлеңдерінің негізгі желісі – рухани оянуға шақыру. Ақынның әлеуметтік-саяси тақырыптарды кең қамтыған күрделі туындысы – жоғарыда тілге тиек болған «Қазақ жұртының осы күнгі әңгімесі». Мұнда қазақ халқының қоғамдық ауыр күндегі халіне шолу жасалынады. Мәшһүр-Жүсіптің өлеңдерінің ішінде «Тапсырдым бір құдайға мен басымды» деп келетін «Анама хат» атты шығармасы мен «Мәшһүрдің қырық алты жасында сөйлеген сөзі» атты туындысының орны ерекше.

Мәшһүр-Жүсіп өлеңдерінің айрықша бір қасиеті – қарапайымдылығында. Оның шығармашылығының түпкі мақсаты – қазақ қоғамының білімдік, дүниетанымдық деңгейін барынша биікке көтеру, оның руханиятына жаңашыл бағыттағы сарындарды орнықтыру, жастарды білімділікке, тәрбиелілікке, өнегелілікке баулу болып табылады. Мәшһүр-Жүсіптің «Бір әйелдің ботасын жоқтағаны», «Бопы төренің қарындасын

жоқтағаны», «Жоқтау өлеңдері», «Жұбату», «Бата үлгілері», «Бақсының сөзі», «Беташар», «Жар-жар», «Жарапазан», «Мысал-аңыз үлгілері», «Қара өлең», «Өтірік өлең» және т.б. жырларының мазмұнынан салт-дүстүрлердің нағыз рухани құндылығын сезінесіз. Мәшһүр Жүсіп: «Жақсы әйел ерге несіп бола қалса, Кім қияр сол қатынның басқан ізін!», - дей отыра «Ұқыпты әйел» деген өлеңінде:

Алған жарың осылай болса керек,

Ғылым, білім, өнерлі болса зерек.

Ерлерін сондай қатын тәрбиелесе,

Жалғанның азы көбі неге керек! - деп, тұла бойы тұнған үлгілі әйелдің бейнесін орынды сомдайды. Жаман әйелдің оның қисапсыз әрекетін бейнелеп берді. Әрине, бұл ата-анаға және ауылына үлкен сын болмақ. Сондықтан да көрегенді аналар қыздарын тұлымды кезінен тәрбиелеген. Мәшһүр-Жүсіп ел ішін көп шарлап, ақсақалды қарт, ақ самайлы әжелердің аузынан халық ауыз әдебиетін жинайды. Сол мақсатпен кейде баратын ауылына жете алмай далаға қонса, кейде таудың ішіндегі бұлақтың басына түнейді. Ақын мал соңында салпақтап күндіз-түні еңбек етіп жүрген кедей шаруаның ауыр азабын, жетім мен жесірдің көз жасын өлеңге қосты. Сол қиындық бейнебір өз басынан өтіп жатқандай сезінді:

Болмайды түн күндізсіз, күндіз-түнсіз,

Ай кірсіз деген сөз бар, Құдай мінсіз,

Шаттық пенен қапалық кезек нәрсе,

Бірінен соң бірі бар артық-кемсіз, – деген жолдармен дүниенің бірқалыпты тұрмай өзгертетінін, алдағы жақсы күннен күдер үзбеу керектігін жырлайды, елге демеу, сүйеу болып, басу айтады. Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығармаларында *адамгершілік, имандылық, әділдік, еңбексүйгіштік, сезім, парызды* сипаттаса, ал кейбірінде адам *жаратылысы, болмысы, жақсылық пен жамандықты* түсіндіреді, ал ендігі бірінде елде болып жатқан сол кездегі *күйді, мұңды* баяндайды. М.Ж. Көпеев өзінің «Бес қымбат» деген өлеңінде:

«Ең әуел керек нәрсе – **иман**» - деген...

«Екінші керек нәрсе – **ғақыл**» - деген...

«Үшінші қымбат нәрсе – **сабыр!**» - деген...

«Төртінші, қымбат нәрсе – **шүкір**» - деген...

«Бесінші, қымбат нәрсе – **әдеп**» - деген...

«*Тірлікте көп жасағандықтан көрген бір тамшымыз*» кітабынан деген өлең жолдарында:

«Сөйлесе жұрт пайдасын білген ерлер,

Хакімдер атып тастар көзін жойып.

Қалайша Россияның әділдігі,

Мүшелер терімізді малша сойып,

Жіберсін біздің жаққа нағып қиып.

Білгіштер ілфәттасып арыз айтып,

Шығарған манифисті басын жиып.

Қылғаны хакімдердің бізге зорлық,

Низамға тура келмес ісі сиып.

Әділдік, сол кездегі әрбір қазақтың күйін, бейнесін, өмірін, ойын білдірген азаматтардың өмірінің қиындығын, зорлық-зомбылықты сомдаған. Ақынның **«Адам екі түрлі» өлеңінде:**

Бір адам бар: өрік, мейіз ағашы сықылды,

Жемісінен дүние жүзі баһра алады.

Бір адам бар терек ағашы сықылды,

Отқа отын болғаннан басқаға жарамайды, - делінген. Мәшһүр Жүсіп-мінез-құлық қасиетіне үлкен мән бере отырып: *«Бойыңа жалқаулықты үйір қылсаң, жүрерсің көрінгенге көзің сүзіп»*, - дейді.

Мәшһүр-Жүсіп Көпеевтің *«Фибратнама»* өлеңінің астары *адамгершілік пен мейірімділікке* арнап жазылған.

Адамға ұят, иман, сабыр - қазық,

Қанағат, рақым, шапағат өмірге озық.

Ақыл-ой, ар-намыстың күзетшісі

Бұған сенсең кетпейсің жолдан азып.

Бұл өлеңнің мазмұнын ашып айтар болсақ, адам ешқашан жаман болмайды. Адамның мінез-құлқы, іс-әрекеті жаман бола алады. Адамдардың ішінде мінезі қатып қалғаны да болмайды. Істеген ісі, сөйлеген сөзі тікелей адамның өзіне байланысты немесе өзінің жүріп-тұрып жүрген ортасына да байланысты. Өз ортаңда сыйлы болғың келсе, ең алдымен, *адамгершілікке, мейірімділік пен қайырымдылыққа* жақын бол дейді. Ынтымағымыз бен бірлігіміздің, адамгершілік пен сүйіспеншілігіміздің күшімен одан әрі көтеріп, өзге елдің алдында үлгі болайық, - дейді.

Мәшһүр-Жүсіп «Алланың жұмыр басты пендесі – адам баласының ақыл-парасаты, таным-түйсігінің ұлылығы – адамға жаратушының берген ұлы сыйы» дейді. Адам тәні төрт элементтен тұрады. *«Жел орнында – қан, су орнында – қақырық, от орнында – зерде, топырақ орнында – қарақұрым, міне, дененің ішіндегі төрт ана»* дейді. Ер жігіттің үш жұрты болады: *қайын жұрт, туған жұрт, нағашы жұрт*. Қайын жұрты сынаумен болады, туған жұрты күндеумен болады, нағашы жұрты болсын, толсын деумен болады дейді. Мәшһүр-Жүсіп Көпеевтің шығармашылығы *бауырластық, ортақтастық, мүдделестік* сезімдерін бәрінен жоғары қояды. Адам бойындағы *аңқаулық, көрсеқызарлық, пайдакүнемдікті* – ақылсыздыққа баласа, *ұстамдылық, мінезге байлық, жомарттықты* бағалы қасиеттерге жатқызады.

Сонымен қатар, ақын аптаның әр күніне ерекше сипаттама береді. Мысалы:

Жексенбі күні – денсаулық;

Дүйсенбі күні – бақ-дәулет шалқиды;

Сейсенбі күні – дос өзгереді;

Сәрсенбі күні – пайда;

Бейсенбі күні – дұшпаннан сақтан;

Жұма күні – садақа бер;

Сенбі күні – періштелер көңіл аударады.

Мәшһүр-Жүсіп аптаның әр күніне атау беріп, сол күннің ерекшелігі негі-

зінде имандылық, адамгершілік тәрбиесінің мәнін түсіндіруге тырысады. Мәшһүр-Жүсіп «*Баланың білгіш, өнерлі болуына әуелі ата-ананың жақсылығы себеп*» дейді. Отбасы тәрбиесі – ата-ананың жас ұрпаққа рухани-адамгершілікті тәрбие беріп, бір-бірімен адал достай сырласып, үлгілі тәрбиесімен ерекшеленіп, жан-дүниесі таза, тек қана жақсылыққа ұмтылып, кез келген адамға көмектесіп, еліне, жеріне қызмет жасауды үйрету. Баланың алғашқы адами құндылықтары әрине, отбасында қалыптасады.

Мәшһүр-Жүсіп адам бойындағы асыл қасиеттерді – *кісіліктің* туындап қалыптасуының құнары ретінде бағалайды. Кісіні қалыптастыру үшін оның адамгершілік қасиеті тереңге жайылып, осы құнардан нәр алатындай дәрежеге жеткізу шарт деген. Рухани кемелдену жолындағы биік шыңға жалпыадамзаттық құндылықтарды бойымыздан жарыққа шығару арқылы жете аламыз. *Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының «Жарты нан хикаясы», «Мәшһүр-Жүсіптің тырнамен айтысы», «Мәшһүр-Жүсіптің ала қарғамен айтысы», «Аңқау адам туралы», «Шайтанның саудасы», «Тырна мен қасқыр»* секілді көптеген көркем мысалдары бар. Ақын өлеңіндегі *иман, зақыл, сабыр, шүкір, әдеп* деп отырғандарының бәрі – адамзат баласын көрікті ететін асыл қасиеттер екені мәлім. Осындай ұлттық қасиеттер арқылы ғана біз ұлттық кодымызды сақтап қалатынымызды ақын өлеңінде тәптіштеп айтып отыр. *Бір – иман, екі – зақыл, үш – сабыр, төрт – шүкір, бес – әдеп* деп бес қымбат деп әрқайсының маңызына ерекше тереңнен толғауы тұнып тұрған ұлттық құндылық. Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының шығармаларындағы бұл құндылықтар ұрпақ тәрбиесінде мәні зор болмақ.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қалижан У. Мәшһүр-Жүсіп: Зерттеу. – Алматы: Атамұра, 1998. 30 б.
2. Баратов М.Н. Мәшһүр-Жүсіп өлеңдерінің жанрлық сипаты. Оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар, 2007.

Заманауи педагогикалық технологиялар және инклюзивті оқыту – өмір қауіпсіздігі

Д. КУБЕСОВА

Мақсаты: Мектепке дейінгі жастағы балаларға инклюзивті білім беру технологияларын қолданумен таныстыру.

Міндеттері:

- Инклюзивтік білім берудің педагогикалық технологиялары саласындағы педагогтарды арнайы білімдері мен практикалық дағдыларымен таныстыру;